

Aantekeningen bij de bijeenkomst van 23 februari 'Salon der Verdieping'. Vervolg Spinoza: over kennis.

Rode draad

In de tijd van Spinoza wordt kennis anders opgevat dan wij nu doen. Spinoza is een rationalist en heeft veel vertrouwen in de mogelijkheden van een logisch opgebouwd denkproces. Er is een sterk verband tussen een logisch juiste conclusie en waarheid. En vervolgens is er ook een sterk verband tussen waarheid en werkelijkheid. Kant zal hierin blijvend verandering aanbrengen.

Met bovenstaande in het achterhoofd is het fundament van de twee godsbewijzen van Spinoza in zijn tijd een hecht fundament.

1. God-Natuur (substantie) is oorzaak van zichzelf en is eerste oorzaak van heel de werkelijkheid. God-Natuur werkt via de natuurwetten. God-Natuur is het scheppende en tegelijk het geschapene.
2. Het tweede godsbewijs (Anselmus) erkent God als bestaand en volmaakt.

Omdat er logischerwijze slechts één substantie kan zijn (God-Natuur) is de substantie ook allesomvattend. God en natuur zijn derhalve één. Spinoza is daarmee monist en pantheïst.

Wij kunnen God-of-natuur kennen onder de gestalten of attributen van materie en geest. Het mentale en het materiële zijn twee manieren om de ene werkelijkheid van de substantie te beschrijven.

Niet 'ik denk, dus ik ben' van Descartes, maar 'ik ben en ik denk' bij Spinoza.

Een mens is een modus te midden van vele modi. De mens neemt geen bijzondere plaats in in de werkelijkheid. De werkelijkheid streeft geen doel na buiten het handhaven van zichzelf. Dat geldt ook voor de mens. Het streven tot zelfhandhaving heet de conatus. Bij de mens uit dat zich in zijn lichamelijke bestaanswijze als zich doorzetten, zich handhaven, verlangen, genoopt zijn tot. In zijn geestelijke bestaanswijze uit zich dit in bewustzijn (de geest is het idee van het lichaam) en het streven tot begrijpen. In zoverre de mens zich kan handhaven verschaft hem dit blijheid en in zoverre de mens hierin belemmerd wordt, verschaft hem dit droefheid. Het feit dat alles streeft naar handhaving betekent dat de mens als modus deel uitmaakt van voortdurende krachtsverhoudingen.

Kennis, deugd en macht. De ethiek van de rede.

Volgens Spinoza is kennis het wezenlijke voor de mens, hiermee kan hij zijn levensdoel en ultieme geluk bereiken. Vandaar de ethiek van de rede. We maken vanavond een begin met dit thema.

Spinoza onderscheid drie soorten kennis:

- imaginatio (verbeelding)
- ratio (rede)
- scientia intuitiva (intuïtieve kennis) ofwel intuïtio

Onder de verbeelding (**imaginatio**) rekent Spinoza de kennis die we van horen zeggen hebben. Deze kennis doen we op via gesprekken, etc. Het kan ook kennis zijn die we afleiden uit eigen ervaringen. Maar het is geen adequate kennis. Het is nog ruwe kennis. Kennis die nog niet is uitgekristalliseerd. Toch valt heel veel van onze 'kennis' onder deze noemer. En dat kan ook niet anders. Spinoza noemt deze kennis nog verward. Zo ziet hij geloof als een vorm van collectieve verbeelding en vindt hij dat 'de Bijbelse profeten' onder deze imaginatio vallen. Voor die tijd heel gewaagde stellingen.

De **ratio** levert in tegenstelling tot de imaginatio wel adequate kennis op. Dit is kennis die ontstaat door systematisch en consequent redeneren, bijvoorbeeld in de wiskunde of logica. Maar Mirjam van Rijen hanteert een betere definitie: adequate kennis is kennis hebben van de oorzaken van iets. En oorzaken in de zin van werkoorzaken. Op dit niveau hebben we werkelijk kennis van zaken.

De **scientia intuitiva** levert 'in een oogwenk' inzicht op. De kennis uit de ratio wordt in dit inzicht verdiept en verinnerlijkt en krijgt een plaats in een bredere samenhang.

De drie treden van de kennis van Spinoza zijn opeenvolgend. De intuïtio als inzicht is dus bij Spinoza altijd gebaseerd op de rede.

Er bestaat in de wereld geen verwarring, alleen wij brengen die erin. Waar het Spinoza om gaat is dat we niet onmiddellijk oordelen, maar begrijpen. Dat wil zeggen: de oorzaak kennen. Aandoeningen of invloeden ondergaan we als modus te midden van de vele andere modi voortdurend. Wij zijn van nature uit op ons optimale voortbestaan, maar dat geldt ook voor de andere modi. Dat leidt dus tot de aandoeningen of invloeden. Van veel van deze invloeden zijn we ons doorgaans niet bewust

Zodra we iets **bewust** voelen gaan we op zoek naar een oorzaak, waar we ons een voorstelling bij maken (affectidee). Wij zijn immers heel sterk causaal ingesteld. Zo'n affectidee, zo'n voorstelling, kan kloppen of niet. Als het idee klopt zijn we

handelend en is de voorstelling/affectidee een positieve bijdrage aan onze conatus (gevoel van blijdschap). Als het niet klopt **ondergaan** we het affectidee en wijten we het onterecht aan iets of iemand anders en neemt de macht van de conatus af.

De rede kan hier helderheid in brengen. Net zo goed als dat de rede de verwarde staat van de imaginatio kan opheffen en tot het niveau van de ratio kan optillen. Als de rede daarin slaagt is zij deugdzaam. Deugd is dus het versterken van de conatus door de rede. In de mate dat we daarin slagen, neemt onze macht toe. Onze macht om onze conatus door te zetten. De verschuiving van de rede leidt ertoe dat we steeds onbelemmerder en dus krachtiger onszelf kunnen doorzetten.

Bij dit alles is sprake van blijdschap of droefheid. Wij noemen dit ook wel goed of kwaad. Maar voor Spinoza is er geen goed of kwaad. Alles is, zoals het is. Het is, zoals de werkelijkheid zich noodzakelijk vormt op basis van oorzaak en gevolg. Voor God-Natuur is er geen kwaad of goed. Een aardbeving bijv. is iets wetmatigs in de natuur. Als wij daardoor getroffen worden, zijn we ernstig belemmerd in ons streven tot zelfbehoud. Maar wij geven doorgaans de aardbeving niet de schuld ervan. Hetzelfde geldt voor overstromingen. Wat we doen is maatregelen nemen om herhaling te voorkomen, nadat we de nood van het moment gelenigd hebben. Zo is dat ook voor Spinoza in het onderling verkeer van mensen. Bij hem is geen sprake van schuld of zonde. Maar niet alle gedrag is gewenst en sommige gedragingen vragen om een adequate inperking. Spinoza is dus niet lijdzaam.

Wij vervolgen op 30 maart met het thema: ethiek van de rede. Het gaat dan allereerst om de rede en emoties. Vervolgens om de macht en de onmacht van de rede. En ten slotte de weg naar wijsheid.